

SOZGAR USMON ZUFAROVNING MALIKAXON ZIYAYEVA UCHUN MAXSUS YASAGAN DUTOR TARIXI

Farangiz Mahmudova

“Maqom cholgʻu ijrochiligi” kafedrası dotsenti v.b
Yunus Rajabiy nomidagi Oʻzbek milliy musiqa sanʼati instituti

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V5-05-02>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Usmon Zufarov yasagan dutorlarning eng saralari, jumladan ustoz sozanda, Malikaxon Ziyoyevaning yarim asrluk dutori misolida tahlil qilamiz. Bu dutorning oʻziga xos jihatlari hamda bugungi kunda tutgan oʻrni yoritiladi. XX asr oʻzbek cholgʻusozligining yirik vakillaridan biri Usta Usmon Zufarov boʻlib, u oʻzining oʻziga xos yondashuvi, nafisligi va yuqori akustik xususiyatga ega dutorlar yasashi bilan tanilgan.

Kalit soʻzlar: sozgarik, Malika Ziyayeva, Faxriddin Sodiqov, dutor, cholgʻu, ijod, sozanda, maqom.

Аннотация: В данной статье мы проанализируем лучшие из дутаров, созданных Усманом Зуфаровым, в том числе на примере полувекового дутара мастера-музыканта Маликаxon Зиёевой. Освещаются особенности этого дутара и его роль на сегодняшний день. Одним из крупных представителей узбекского инструментального искусства XX века является Уста Усман Зуфаров, известный своим уникальным подходом, изяществом и изготовлением дутаров с высокими акустическими свойствами.

Ключевые слова: созгирик, Малика Зияева, Фахриддин Содиков, дутар, инструмент, творчество, музыкант, маком.

Abstract: In this article, we will analyze the finest dutars created by Usmon Zufarov, including the half-century-old dutar of master musician Malikakhon Ziyoyeva as an example. We highlight the features of this dutar and its role in the present day. One of the major figures in 20th-century Uzbek instrumental art is Usta Usmon Zufarov, renowned for his unique approach, elegance, and the crafting of dutars with superior acoustic properties.

Keywords: sozgirik, Malika Ziyaeva, Fakhriddin Sodikov, dutar, instrument, artistry, musician, maqom.

Oʻzbek musiqa madaniyatida dutor cholgʻusi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu cholgʻu nafaqat maqom sanʼati, balki xalq kuylari, doston va lirik ashulalar ijrosida ham keng qoʻllaniladi. Dutorning sifatli ovoz berishi esa uni yasagan usta mahoratiga bevosita bogʻliq. XX asr oʻzbek cholgʻusozligining yirik vakillaridan biri Usta Usmon Zufarov boʻlib, u oʻzining oʻziga xos yondashuvi, nafisligi va yuqori akustik xususiyatga ega dutorlar yasashi bilan tanilgan. Oʻzbek sozgarlik sanʼati asrlar davomida xalqning maʼnaviy va musiqiy tafakkuri bilan uygʻun ravishda rivojlanib kelgan. Bu jarayonning yirik namoyandalaridan biri Usta Usmon Zufarov boʻlib, u yasagan dutorlar oʻzining noyob shakli, nafis ishlovi va musiqiy imkoniyatlari bilan hozirgi kunda ham yuqori baholanadi. Uning ustozlik maktabi, soz yasashdagi texnologiyalari, ayniqsa dutor yaratishdagi nozik jihatlari haqida batafsil maʼlumot berilgan. Shuningdek, T.Alimatov, Y.Rajabiy, F.Sodiqov kabi zabardast ustozlarning asarlarida dutorning maqom ijrochiligidagi oʻrni va estetik mezonlari tahlil qilingan.

Usta Usmon Zufarovning oʻgʻli Toʻxtamurod Zufarovning “Soz va sozgarlik sanʼati” kitobida bevosita soz yasashning nozik detallari-yu, ustaning umri davomidagi qilgan ijodiy mehnatlari keng qamrovda yoritilgan.

Ushbu tadqiqotda tavsifiy, tahliliy va tarixiy metodlar asos qilib olindi. Zufarov yasagan dutorlar shakli, materiali, tovushi va dekorativ bezaklari tahlil qilindi. Muzeidagi namunalar, shogirdlarining esdaliklari va dutorchilik maktabining hozirgi holati ham o'rganildi. U. Zufarovning dutor yasashda tutgan yo'li asosan Xorazm va Farg'ona-Toshkent cholg'usozlik maktablari asosida, ammo o'ziga xoslikka ega holda shakllangan. Dutorlarning o'ziga xos shakli, ishlatilgan materiallar, tovush imkoniyatlari va ularni baholash mezonlari o'rganildi. Usta bilan bevosita ishlagan shogirdlarning xotiralari, uning cholg'ularidan foydalangan mashhur dutorchilarning tajribalari va amaliy tahlillar asos qilib olindi.

Usta Usmon Zufarov yasagan dutorlar bir necha asosiy jihatlari bilan ajralib turadi:

1. Material tanlovi: Zufarov asosan tabiiy, mustahkam va tovush chiqarish salohiyati yuqori bo'lgan tut va yong'oq yog'ochlaridan foydalangan. Yog'ochni uzoq vaqt quritib, sinchiklab ishlov bergan.

2. Shakl va o'lchamlar: Uning dutorlari proporsional, muvozanatli bo'lib, bu ularning akustikasiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Cholg'ular ko'pincha tor, ammo chuqur tovush beruvchi rezonansli bo'lib chiqqan.

3. Nafislik va san'atkorlik: Zufarov cholg'ulariga bejirim bezaklar, naqshlar solib, ularni nafaqat musiqa asbobi, balki san'at asari sifatida ham qabul qilingan holga keltirgan.

4. Ijrochilarga moslashtirish: U yasagan dutorlar ko'pincha buyurtma asosida, ijrochining uslub va texnikasiga moslashtirib yasalgan. Bu jihat usta ijodini alohida qadrlashga sabab bo'lgan.

Bugungi kunda Usmon Zufarov yasagan ayrim dutorlar O'zbekiston Davlat konservatoriyasi, San'at va madaniyat muzeylarida, ayrim ustoz san'atkorlarning shaxsiy to'plamida saqlanmoqda. Usta Usmon Zufarov yasagan dutorlar nafaqat musiqa asbobi, balki o'zbek milliy madaniyatining ramzidir. Ularning texnik mukammalligi, tovush sifati va bezaklaridagi mahorat bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Bu dutorlar ustaning o'ziga xos ijodiy uslubini, estetik qarashlarini va musiqa bo'lgan mehrini mujassamlashtirgan. Ana shu o'ziga xos dutorlardan biri va yagonasi haqida eslaymiz.

Ustoz sozanda, o'z ijrochilik maktabini yarata olgan zabardast mehnatkash fidoiy ayol, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, professor Malikaxon Ziyayeva, dutor cholg'usining yaralish tarixi va ustoz Faxriddin Sodiqovning usta Usmon Zufarov bilan bog'liq bo'lgan talabalik davridagi xotiralarni shunday yodga oladi: “ Rahmatli ustozim Faxriddin Sodiqov, menga mos bo'lgan dutor yasab berish uchun ustaning xovlisiga boradilar va shu qizimizga ovozi nafis, qizlar qo'liga mos tushadigan nozik va go'zal dutor yasab berish kerakligini iltimos qiladilar va tayyor bo'ladigan vaqt kelishlarini ta'kidlab uyga qaytadilar. Oradan biroz vaqt o'tib, ustaning oldiga dutor uchun borib qarasalar, chiroyli jarangdor dutor yasalgan edi. Ammo u dutor mening qo'lim uchun mo'ljallanmagan, aksincha biroz kosaxonasi kattaroq va dastasi chidamsizdek ko'ringanga o'xshaydi. Bu masalani ehtiyotkorona tushuntirish maqsadida dutorni juda ham maqtab ustaning mehnatiga tan bergaan holda, bu qizimizga kichikroq va yanada nafisroq, ovozi mayin cholg'u kerakligini aytadilar. Shu orada vaqt o'tib yana Usmon Zufarov xonadonlariga yana tashrif buyuradilar. Bu safar qo'y go'shti-yu eng sara bozorning oldi mahsulotlar xaridi bilan kirib keladilar. Ne ko'z bilan ko'rayki, bu dutor ham erkaklar uchun yasalgandek, ayni biz ko'nglimizdek xoxlaganimiz emas bo'lib chiqdi. Ammo, ustaga bunday desa juda ham jaxli chiqib, dutorni bir urib sindiradigan achchiq fe'li borligi ma'lum edi. So'ng kelasi kelganimizda Malikaxonni qo'liga tushadigan, unga bir umr xizmat qiladigan darajadagi, nihoyatda betakror va eng go'zal dutor yasab berishlari kerakligini aytib xayrlashamiz. Uzoq vaqt o'tib, xonadonlariga kirib borsak, darvozadan chunonon mehnat qilib, yog'ochga o'zgacha zeb berib mehnat qilayotgan usta ko'z oldimizda turibdi. Shu payt ustozim menga kuib qaradilar-da, ana endi xaqiqiy dutoringiz tayyor bo'lyapti. Chunki Usta Usmon doda o'z qo'llari bilan tayyorlayaptilar. Avvalgi dutorlar esa, shogirdlarning ishi edi ” deya 1971-yilda tayyorlangan dutorning yasaliş jarayonlarini eslaydi ustoz Malikaxon Ziyoyeva.

Darxaqiqat, ko'plab ijod jarayonlarini, sahnalarni ko'rgan qadrlı dutor ustozning qo'llarida yarim asrdan ziyod xizmat qilib kelmoqda. Bu dutor qancha xotiralarni, qancha yoshlik davrlardagi ko'plab san'atkor yirik namoyondalarni, qancha mashaqqatli va baxtli kunlarni guvohi

bo'ldi. Maqom ansamblidagi sermahsul va mazmunli ijod davrlarida necha yuzlab plastinka albomlarga ovozi yangramadi deysiz? Bu qadrli dutor biz kabi shogirdlarni 30 dan ziyodasini tanlovlarda g'olib qilmadimi? Ulug' sahnalarda Malikaxon Ziyoyeva bilan yer yuzini kezib chiqib o'zbekning maqomini, uning dardini mungli ovozida jaxonga ko'rsatmadimi?

Bu dutor ustoz sozandaning umri davomida topgan noni va nomi, sirdoshi, dard-u g'amlariga oshno qalbi bo'ldi. Bu noyob antikvar dutorni yasashiga sozgar ustaga ihom bergan va 3 marta qayta-qayta yasattirgan inson Faxriddin Sodiqov bo'lsa, o'zining nafaqat qo'l mehnati va maxorati balki, yurak ardog'ini berb yasagan sozgar usta Usmon Zufarov bo'ldi. Bu dutorni o'zining ijrosi ila sayratib dillarni yayratgan, o'zbekning dutorini jaxon saxnalariga olib chiqib san'atini baland eshittirgan vertioz sozanda esa ustoz Malikaxon Ziyoyeva bo'ldi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zufarov T. – Soz va sozgarlik tarixi. Toshkent, 2024.
2. Azimjonova G. – Milliy cholg'ular taraqqiyoti. Zenodo, 2024.
3. Rajabov I. Maqomlar. T., 2006 y.
4. Matyakubov O. Buxoro shashmaqomiga yana bir nazar. T., 2014 y.
5. Matyakubov O. Uzbekskaya klassicheskaya muzika. I-II tom.T., 2015 y.
6. Matyakubov O. Maqomot. T., 2004 y.